

Uniwersytet Warszawski

Wydział Neofilologii

ACTA PHILOLOGICA

49

**Jubileusz 200-lecia
Uniwersytetu Warszawskiego**

UW **Dwa stulecia
Dobry początek**

Warszawa 2016

Zoltán Németh

Nyitrai Konstantin Filozófus Egyetem

Švejk-hatások a posztmodern magyar irodalomban

Abstract

Švejk in Hungarian Postmodern Literature

The study deals with the relationship between Jaroslav Hašek's Švejk and postmodern Hungarian literature. The first part of the study examines the characteristics of the postmodern Hungarian literature (intertextuality, metafiction, pseudonymous and mask literature, irony, parody, pastiche) and covers its most significant achievements (Péter Esterházy, Péter Nádas, Dezső Tandori, Lajos Parti Nagy, András Ferenc Kovács). The second part of the study deals with the interpretation and the rewriting of the figure of Švejk and Hašek's novel in postmodern Hungarian literature and it analyzes the novels and poems of Péter Nádas, Péter Esterházy, György Spiró, Dezső Tandori, Ottó Orbán and András Ferenc Kovács. The study is focused mainly on the analysis of the works of bohemist writer István Vörös as well as the postmodern translation techniques and Švejk-reworking in the texts of Lajos Parti Nagy.

Keywords: Švejk, postmodern Hungarian literature, intercultural communication, Central Europe

A kortárs irodalomról szóló értelmezések egyik megkerülhetetlen paradoxona az a hermeneutikai probléma, amely szerint éppen a kortársi pozíció tesz lehetetlenné mindenféle, irodalomtörténetileg „hiteles” összefoglalást, amennyiben hiányzik a vizsgált tárgy horizontjától való távolság lehetősége – vagy máshonnan nézve: a kortárs irodalomban való „benne-lét”, az utániség hiánya teszi lehetetlenné az átfogó értelmezéskísérletet. Vagyis hogy éppenséggel nem az időbeli távolság és a múlt megértése okozza a hermeneutikai problémát, hanem a jelen mint eltávolításra váró jelenség. Megfosztva mindennemű jövőtől, amelyben az értelmező elhelyezkedhetne, megfosztva a két horizont (az értelmező és az értelmezett) időbeli távolságától, megfosztva az áthidalásra váró múlt idegenségétől – vajon mi marad feladatként a szövegek értelmezője számára?

A posztmodern magyar irodalom esetében azonban többé-kevésbé irodalomtörténeti konszenzus alakult ki mind a posztmodern magyar irodalom időintervallumát illetően, mind az ide tartozó kanonikus szövegeket illetően, mind a posztmodern magyar irodalom jellegzetes vonásait illetően. Eszerint a magyar irodalom posztmodern paradigmaváltása az ún. posztmodern prózafordulathoz köthető, amely az 1970-es években zajlott, kitüntetett szövegei Mészöly Miklós *Alakulások* (1973) című szövege, Esterházy Péter *Termelési-regény* (1979) című regénye, valamint összefoglalóan a „Péterek nemzedéke” prózaírói: Esterházy Péter, Nádas Péter, Lengyel Péter, Hajnóczy Péter. Egy másik elképzelés szerint

a posztmodern korszakhatár éve a magyar irodalomban 1986, ekkor jelent meg a posztmodern magyar irodalom két „Bibliája”, két 700 oldalas mű, Esterházy Péter *Bevezetés a szépirodalomba* című kötete, valamint Nadas Péter *Emlékiratok könyve* című regénye. Egy újabb elképzelés szerint már Ottlik Géza *Iskola a határon* (1959) című regénye is posztmodern jellegzetességeket mutat, hiszen a katonaregény két kéziratot állít egymás mellé: mindkettő ugyanazon eseményt meséli el – de a legtöbb esetben tökéletesen ellentmondva egymásnak. Mellé helyezhető Weöres Sándor *Psyché* (1972) című álneves verseskötete, amely egy 18. század végi fiktív költőnő műveit közli a régies, 18. századi magyar nyelv tökéletes imitációját bemutatva, de posztmodern értelmezési keretek érvényesíthetők Tandori Dezső *Egy talált tárgy megtisztítása* (1973) című kötete kapcsán is.

Az 1980-as évek végén és az 1990-es években a posztmodern kánon a játékos, parodisztikus, rontott-roncsolt nyelvi elemekből felépülő, álnevek-maszkok sokaságában megjelenő, tudatosan intertextuális, metafiktív, önreflexív nyelv stratégiáját jelentette. Ennek az időszaknak a legfontosabb alkotói a már említett szerzők mellett Parti Nagy Lajos, Garaczi László, Kukorelly Endre, Kovács András Ferenc.

A 2000-es évek elejétől egy új stratégia jelent meg a magyar irodalomban, amelyre a másság, a marginális nézőpontok megjelenítése, felszínre hozása jellemző, leggyakrabban a trauma nyelvén. Az alárendeltnek, a kisebbségnek adott hang és nyelv által az elnyomott, háttérbe szorított szubjektum került be érdeklődési körébe. Mindez az identitás kérdéseinek hangsúlyos felvetésével, illetve a világba nyúló szöveg politikai attitűdjével és az autobiográfiai műfajok felértékelődésével járt együtt – leginkább Borbély Szilárd, Kemény István, Csobánka Zsuzsa, Krusovszky Dénes műveiben.

Mindenesetre a posztmodern szövegformálás egyik jellegzetes eljárása az elbizonytalanítás effektusainak a lehető legteljesebb körű alkalmazása, amely még a műfordítás területén is megjelent, a szerző és a fordító, a saját és az idegen közötti határok elbizonytalanításával, elmosásával. Az egyetemessé tett elbizonytalanítás jelenségeiként is értelmezhető a posztmodern szövegek kapcsán már említett intertextualitás, a metafiktív, a mise-en-abyme technika, a nyitott, lezáratlan szövegvég, a parodisztikus-ironikus beszédmód, a nyelvjáték, a nagy elbeszélések iránti bizalmatlanság, az elit és populáris megszólalásformák közötti határok feloldása.

Kovács András Ferenc *Hazatérés Hellászból* (2006) című, *Kavafisz-átiratok* alcímet viselő verseskötete, amelynek egyik fele Kavafisz-fordításként, másik fele Kavafisz nyomán írt KAF-versekként értelmezhető, s teljesen megbillenti a szerzőség és az eredetiség romantika óta fenntartott hagyományos státuszát. Csehy Zoltán *Hárman az ágyban* (2000) című fordításkötetének borítójára, szerzői pozícióba saját nevét emeli, miközben a könyv, amint azt alcíme is jelzi, görög és latin erotikus versek fordítását tartalmazza. Ráadásul két évvel korábbi, *Csehy Zoltán alagyái, danái, elegy-belegy iramatai* (1998) című saját kötete *Catullusi* című versének egyes sorait, strofáit szó szerint újra behelyezi a fordításkötetbe – immár fordításként. Parti Nagy Lajos némely drámafordításába az eredetiben nem található hexametereket ír, orosz drámába humoros Vörösmarty- és Petőfi-idézeteket – más esetben viszont egy egész felvonást hagy el, miközben az elbizonytalanított szerzői pozíciók a következő címvariánsokban jelennek meg: „Parti Nagy Lajos: Molière: Tartuffe”, illetve „Molière: Tartuffe, írta Parti Nagy Lajos”. (Parti Nagy, 2006; Szántó; Halász, 2006) Esterházy Péter egy papírlapra kézzel lemásolja Ottlik Géza

Iskola a határán (1959) című regényét, majd *Bevezetés a szépirodalomba* (1986) című kötetébe helyezi, a 11. oldalra. Ugyanő ugyanebben a kötetben saját műveként közli Danilo Kiš *Mily dicső a hazáért meghalni* című elbeszélését, Bojtár Endre fordításában. Felvetődik a kérdés: ki a szöveg szerzője?

Jaroslav Hašek *Švejk* című regénye olyan mélyen van benne a magyar irodalom tudatában, hogy arról külön tanulmányt lehetne írni. A 20. században több magyar szerző utal alakjára, illetve jelentőségére. A teljesség igénye nélkül említhetjük Ágh István, Dobos László, Konrád György, Illyés Gyula, Örkény István, Páskándi Géza nevét. Hogy mi lehet sikerének titka a magyar irodalomban? Talán a kádári rendszer puha diktatúrája adhat erre választ, amely sok vonásában rokon a háborús Monarchiában uralkodó állapotokkal. A švejki magatartás és nézőpont képes volt felszínre hozni és leleplezni a kádári rendszer bornírságát, abszurditását, és az ironia, paródia és humor eszközeinek felhasználásával a politikai „kettős beszéd” egyik fontos elemeként lehetett felhasználni alakját. Valószínűleg ez az oka annak is, miért ilyen mély a beágyazottsága *Švejk* figurájának a posztmodern magyar irodalomba.

Mivel éppen a posztmodern magyar irodalom *Švejk*-kapcsolódásai jelentik témánkat, kortárs példákra szükséges utalni. Elsőként a már említett Nadas Péterre, aki *Talált cetli* (1992) című, esszéket, publicisztikai írásokat tartalmazó kötetében például kitér *Švejk* alakjára is. Kafka regényéhez, Josef K. történetéhez hasonlítja, s kérdések sorozatát teszi fel önmagának:

Hašek nem fejezhette be Josef *Švejk* történetét, mert 1923-ban meghalt. Kafka 1924-ben halt meg, s ő is csak töredékesen hagyta ránk Josef K. történetét. Ne tartsuk szimbolikusnak azt a tragikus egyezést, hogy éppen e két remekműnek kellett torzóban maradnia? Éppen ott? Éppen akkor? Az bizonyára a véletlen játéka csak, hogy *Švejk*nek is, K. úrnak is Josef a keresztnéve. De ne keressünk kettőjük között mélyebb, lényegibb összefüggéseket? Kafka megírta Josef K. történetének utolsó fejezetét. E minden kétséget kizáró fejezetet. Josef K. pusztulását. *Švejk* azonban életben maradt, mert meghalt Hašek. De mi történhetett vele? Él-e még? Híhetünk-e annak a széles körben elterjedt hiedelemnek, hogy *Švejk* halhatatlan? Bízhatunk-e abban, hogy *Švejk* váratlanul feltűnik, bármikor az asztalunkhoz ül? Vagy az ő sorsa is beteljesedett? Őt is abban a bizonyos kőbányában, a holdfénynél, a városon kívül? Az ő nyakára is ráfonódott az egyik úr keze, míg a másik mélyen a szívébe döfte, s kétszer megforgatta azt a kést? (2011, 45–46).

Tandori Dezső *Vers a konkrét költészetéről* című versét „Jaroslav Hašek emlékének” szánja, s megjelenik a versben *Švejk* is (255–257). A név felbukkan továbbá *Játék-történet* (2011) című művében és *Zabkeselyű* című regényében is: „Kehelynek hívtuk a vécékagylót, vagy *Svejk*nek. Műveltek voltunk. (Apám kedvence volt a *Svejk*.)” (49). *Scintilla animae* (2014) című esszékötetében Kovács András Ferenc is utal *Švejk*re, pontosabban a „háborúsdit hirdető halál érvrendszerére” válaszként érkező „Csókkold meg a fenekemet.” mondatra (11).

Orbán Ottó a Nemzetközi PEN 1988-ban, Szóulban tartott kongresszusán tartott, később *Cédula a romokon* cím alatt megjelenő írásában szintén egymásra vetíti a két klasszikus figurát, s a közép-európai közös tapasztalattal hozza összefüggésbe alakjukat:

...ha nem fogjuk föl, hogy Kafka Josef K.-ja és Hašek derék katonája, *Švejk* a kiismerhetetlen világnak ugyanabban a labirintusában bolyong, csak az egyik lidércnyomásos

szédületben, a másik meg röhejes együgyűséggel, nemcsak irodalomból vizsgáznak rosszul, de a világból is, amelyben élünk (1988).

Esterházy Péter *A kitömött hattyú* (1988) című esszékötetében említi Švejket. A *Bevezetés a szépirodalomba* című gyűjteményes kötetébe felvett *Kis Magyar Pornográfia* és az *Idő van* című, „Irodalmi forgatókönyv” alcímet viselő írásban is találkozhatunk Švejk alakjával, ugyanannak a tapasztalatnak a kétféle megfogalmazása által:

42. Szeretnők, ha könnyebb lenne az életünk. Szeretnők, ha tisztábbak lennének az utak, a sztrádák, a Hősök tere, a nyakunk, a hátunk, az ágyékunk, a lépcsőházunk, a buszmegállók és a vécédéklik, szeretnők, ha nagyobb lenne a fantáziánk, ha bátrak lennénk és nagystílűek... mint Svejk, kétségbeesettek, merészek és vonzóak (554).

A *Hrabal könyve* című Esterházy-regény is mély cseh élményéről és Hrabal-tiszteletéről tanúskodik, a regényben szintén kétszer jelenik meg Švejk neve. A *Hahn-Hahn grófnő pillantása* című Közép-Európa-regényben háromszor szerepel utalás Švejkre, közte az abszurd-groteszk anekdota:

Bruck an der Leitha (Királyhida) magasságában Vodička, az öreg árkász oda nyilatkozott, hogy a begyében vannak a magyarok, mire Švejk megjegyezte:

- Nem minden magyar tehet arról, hogy magyar.
- Hogyhogy nem tehet – fortyant föl Vodička –, mindegyik tehet róla! Mindegyik tehet róla, marhaság (138–139).

Spiró György, aki a kortárs magyar irodalom legfontosabb szerzői közé tartozik, a cseh irodalom jelentős ismerője. Ivan Olbrachtról és Vladislav Vančuráról is írt esszét, ez utóbbiban Švejkre is utal, Miroslav Krležáról szóló monográfiájában pedig a jelentős horvát költő egy versét vonja párhuzamba Švejkkal, a

Soha úgy még nem volt,
 hogy valahogy nem volt,
 így hát sohasem lesz,
 hogy valahogy nem lesz (210)

népi bölcsességét megtalálva mindkét műben, versben és regényben is. Máshol, esszéjében Hamvas Béla *Karneváljához* hasonlítja a regényt (20).

De Spiró György volt az, aki színdarabot is írt a Švejkből. A 2014-ben színpadra vitt alkotás rendezője szerint „karcosabb, szárazabb hangvételtől van szó, nem a vicces, a jég hátán is megélő Svejkkal találkozunk.” Majd így folytatja: „– Én magam is megszerettem a kesernyesebb felfogást. Rövidebb jelenetek során majdnem filmszerűen peregnek az események. Az egész történet a prágai Kehely nevű kocsmában játszódik, onnan indul ki, hisz Svejk törzshelye volt.” (Arany Horváth). A címszereplőt játszó Besenczi Árpád szerint „Spiró György változata szárazabb, szikárabb, ugyanakkor emberibb átírata az eredeti regénynek. Švejk hétköznapi figura, története a kisember csetlését, botlását mutatja be, aki egészséges humorával, optimizmusával, önbizalmával a háború borzalmai közepette is helyt tud állni (MTI).

Spiró György mellett Vörös István is a Švejk-hagyomány legjelentősebb magyar továbbgondolói közé tartozik. A szerző *Švejk gyóntatója* (2007) címmel adott ki elbeszélőskötetet, ebben Kafka, Hašek, Wittgenstein abszurd-groteszk világa keveredik szürreális egyveleggé. A *magázás művészete* című novellában például Švejk mint Samsáné szeretője jelenik meg, a várandós cseléd lány Gregor menyasszonyaként lép színre, „majd egy vasgolyót szül, amit a már bogárrá változott Gregor atyai féltéssel gondoz” (Sántha). Ugyanerre a témára Vörös *Švejk, a féregirtó* címmel drámát is írt, amely a pozsonyi Kalligram folyóiratban jelent meg 2004-ben.

A szerző által „tragikus bórleszk”-nek nevezett darab szintén Franz Kafka *A perének*, Jaroslav Hasek *Švejkjének*, illetve Kosztolányi Dezső *Édes Anna* című regényének szereplőgárdáját montírozza össze Kafka életrajzára is utalva, hiszen a szereplői többek között Gregor Samsa, kereskedelmi ügynök; Markéta Samsa, a húga; Samsáné (paní Samsová), az anyjuk; Samsa úr (Herr Samsa), az apjuk; Švejk, kutyakereskedő; Cseléd lány (Anna)... Mind az elbeszélőskötetben, mind a drámában bonyolult családi és interperszonális kapcsolatokra láthatunk rá, ahol a szexuális energia és vágy szinte minden szereplő között kapcsolatot épít, majd szinte azonnal destruálódik is. Vörös patchworkszerűen teremt meg egy sajátos karkai-hrabali, samsai-švejki világot, groteszk-abszurd szürreális-intertextuális szöveget. Ennek a posztmodern bricolage technikának nyomán a felidézett világ ironikus-parodisztikus karaktert nyer, mintegy idézőjelbe téve bármiféle, akár közép-európai valóságot is.

Vörös István *A švejki lélek* (2002) című tanulmánykötete címébe is beemelte Švejk nevét – a kötet Milan Kundera: *Az élet máshol van*, Bohumil Hrabal: *Túlságosan zajos magány* és Ludvík Vaculík: *Cseh álmokkönyv* című műveit elemzi, Jaroslav Hašek *Švejkjének* kontextusában, pontosabban inkább háttérében. Mert hiszen Vörös éppen arra a felismerésre jut el, hogy: „Be kell lássuk, olyan, hogy švejki tradíció nemigen létezik, a figura elkeveredett a cseh irodalom egyéb hagyományaival, a csehek számára sokkal problematikusabb alak, mint a világirodalom számára. Švejkkal lényegében nem sokat kezdhet a hetvenes évek cseh kultúrája.”, mint azt a kötet kritikusa, Kocur László külön kiemeli (2003).

A Švejk-hagyomány posztmodern magyar újraírásainak végén Parti Nagy Lajos hangjátékát (Bényei) említhetjük, amelyet Réz Ádám 1956-os fordítását felhasználva, Magos György rendezésében 1997-ben közvetített a Magyar Rádió, harminc folytatásból álló rádiós műként. (Csak zárójelben jegyzem meg, hogy Jaroslav Hašek *Švejkje* a mai magyar olvasó számára Réz Ádám 1956-os fordítását jelenti. A könyvből három részletben hangoskönyv is készült, Benedek Miklós előadásában.)

Parti Nagy Lajos találkozása Hašek *Švejkjével* azért érdekes helyzet, mert olyan szerzőről van szó, aki drámafordításaiban sok esetben teljesen átír bizonyos szövegeket az erőteljesebb hatás kedvéért. Szleng, parodisztikus archaizmus, csöpögő szentimentalizmus, nyelvi lelemények és találmányok jellemzik ezt a stílust. Ez a nyelv az unalmas fordítói filológusnyelvet úgy turbózza fel, hogy az általában hangos közönségikert arat, miközben nem lehet egységes fordítói szemléletről beszélni, ahány darab, szinte annyiféle koncepció: a fordítás, átírat, totális átírat, átköltés, átírás, adaptáció, parafrázis terminusai kelnek életre. Tompa Andrea olyan nyelvi Rubik-kockához hasonlítja a Parti Nagy-féle drámafordításokat, amelyekben „Lenne egy archaikus oldal, egy patetikus, egy trágár,

egy idegen szavas, egy mai szlenges és egy idézetes (elvileg megvan a hat, de tudnék még párat). Csakhogy szemben a Rubik-kockával, ahol egyszínű oldalak összeállítására törekszik az ember, a Parti Nagy-kockánál arra kellene törekedni, hogy minden oldalon minden színből legyen” (32).

Jellemző módon Michel Tremblay *Sógornők* című színművének „előállítási munkálatairól” így vall a fordító: „Azt csinálók, amit akarok, mondták, csak legyen belőle élvezhető darab. Turbózzam föl, kérdeztem. Hát, ilyesmi, mondta a színház. Én akkor fogtam Alföldi Alíz nyersfordítását, s elkezdtem belőle írni a magam változatát. Nagyjából írtam tehát egy saját darabot, ad notam *Sógornők*. Félve mondom, mert, nem tudván jualul, nem olvastam az eredetit, de a darab nem túl jó. Azt gondolom, mint darab, magyarul se, vagyis az én átíratomban se túl jó – a történethez nem igazán nyúltam hozzá –, viszont a szöveg jó lett. Magyar szöveg lett, szólt, élt, sugárzott, és nem hiszem, hogy ellenkezett volna az eredeti mű szellemiségével. Hegedűs D. Géza, aki rendezte, még egy groteszk antik kórust is rendelt a történet egy pontjára. Rendszerben, kórus rendel, írtam bele egy másfél oldalas betétet, hexameterben, aminek az eredetiben természetesen nincs nyoma, miért is lenne, de ez a betoldás nem igazán tűnt fel, hisz az egész egy nagy „betoldás”, az egész saját szöveg. Máig így gondolok rá. Jó, a mű nem saját, hisz a szituációt, a sorsokat, az előtörténeteket Tremblay találta ki, de a szöveg az enyém. A szerző Tremblay, de a mű *írója* én vagyok.” (Parti Nagy 2007, 37).

A *Švejk* kapcsán is találkozunk ilyen megoldásokkal, de kis mértékben. Parti Nagy főleg a párbeszédész részeket élénkíti fel: „Szamegazisten, mész vissza a sorba, te disznó!” – „Szamegazisten, mész vissza a sorba, ruszki disznó!” A „ruszki” nem szerepel az eredeti fordításban. Hiányzik a magyar regényből a következő rövid párbeszéd is, illetve hiányzik a rontott nyelvi megoldás, ami viszont Parti Nagy Lajos műveiben, verseiben, drámáiban, prózájában rendkívül gyakori:

„**Magyar** Szabad leül? Nem tudni cseh.

Švejk Ül csak le, magyar!” (Hašek 1997).

(Az eredetiben:

„**Magyar** Magyarul?

Švejk Én cseh vagyok, kamerád. Nem akarsz inni egyet?”) (Hašek 2002 I. 276).

„**Magyar** ...Nékem meg a karomat, komám. Pif, paf, puf. ...Otthon meg... három gyerek. Nyista ham. Nincs hamham.” (Hašek 1997).

Az eredetiből hiányzik a „nyista”: „- Nincs ham, nincs ham” (Hašek 2002 I. 276). Hiányzik ez a mondat is: „Engemet a Lukás főhadnagy úr küldött el a Vanek őrmester úrral cuzammen Felstynbe, hogy éjjeli szállást keressünk a századnak, mert mi nagyon jó szállásmesterek vagyunk” (Hašek 1997).

Parti Nagy mesteri módon használja Hašek germanizmusait a magyar nyelvben, azonban egy beszélgetésben arra is utalt, Jaroslav Hašek *Švejkje* megérne egy mai, élvezetes, nyelvi poénnal teli irodalmi magyar nyelvet. És mivel Parti Nagy 2005-ben az osztrák irodalomban hasonló helyet elfoglaló művet, Carl Merz – Helmut Qualtinger *Karl úr* című drámáját, ezt az anti-Švejket fordította le kiválóan, talán a cseh Švejkre is sor kerül.

Tanulmányom vége tehát egy virtuális magyar Švejk ígéretével zárul, amely nagy nyeresége lenne a posztmodern magyar irodalomnak. Az talán az eddigiekből is kide-

rült, hogy Švejk alakja a posztmodern magyar irodalomban már nemcsak „alak”-ként, van jelen, nemcsak az ostoba hatalmat a saját eszközeivel kijátszó és nevetségessé tevő kisember „figurá”-jaként lép működésbe, hanem nyelvként, nyelvi problémaként is. A kisember nyelvének kérdése ez, pontosabban a mindenkori politikai hatalom nyelvi mindenhatóságával, brutalitásával szembeszegezett bárgyú kisemberi nyelv problémája, amely sajátos autonómiát jelent használójának számára. Ez a lehetséges sajátos švejki nyelv aztán a posztmodern magyar irodalom ironikus-parodisztikus szólására kapcsolódva a sajátos közép-európai együvé tartozás és közös sors mintázataival bővülve nyerhet karakterisztikus kontúrokat.

Szakirodalom:

- Arany Horváth, Zsuzsa. „A Svejk bemutatójára készül a Hevesi Sándor Színház társulata”. *Zalai Hírlap online*. 2014. Web. 2016/03/25.
- Bényei, József. „A derék katona”. *Hajdú online*. 2010. Web. 2016/02/22.
- Esterházy, Péter. „Bevezetés a szépirodalomba”. *Digitális Irodalmi Akadémia, Petőfi Irodalmi Múzeum, Budapest*. 2011. Web. 2015/12/25.
- Esterházy, Péter. „Hahn-Hahn grófnő pillantása”. *Digitális Irodalmi Akadémia, Petőfi Irodalmi Múzeum, Budapest*. 2011. Web. 2016/01/01.
- Halász, Glória. „Tartüff. Parti Nagy Lajos: Molière: Tartuffe”. *Prae*. 2006. Web. 2015/12/06.
- Hašek, Jaroslav. *Švejk. I-II*. Budapest: Ciceró Könyvstúdió, 2002.
- Hašek, Jaroslav. *Švejk. Rádiójáték*. Magyar Rádió, 1997. Kézirat.
- Kocur, László. „A švejki lélek?” *Új Forrás*. 2003/2. Web. 2016/03/28.
- Kovács, András Ferenc. „Scintilla animae”. *Digitális Irodalmi Akadémia, Petőfi Irodalmi Múzeum, Budapest*. 2014. Web. 2015/12/31.
- MTI. „Švejk a zalaegerszegi Hevesi Sándor Színházban”. *7óra7 online*. 2014. Web. 2016/03/05.
- Nádas, Péter. „Talált cetli és más elegyes írások”. *Digitális Irodalmi Akadémia, Petőfi Irodalmi Múzeum, Budapest*. 2011. Web. 2016/03/15.
- Orbán, Ottó. „Helyből távol I., Cédula a romokon, Beszéd a Nemzetközi PEN 1988-ban, Szöulban tartott kongresszusán”. 1988. Web. 2016/03/24.
- Parti Nagy, Lajos. „A magyar szöveg (a szerzővel műfordításairól Józán Ildikó és Németh Zoltán beszélget)”. *Kalligram* (2007/12).
- Parti Nagy, Lajos. „Molière: Tartuffe, Színház, Drámamelléklet”. 2006. Web. 2015/03/25.
- Sántha, József. „Abszurd-daráló. Vörös István: Svejk gyóntatója”. *Jelenkor*. 2008/5. Web. 2016/02/25.
- Spiró, György. „Kanásztánc. Válogatott esszék, vallomások, publicisztikák”. *Digitális Irodalmi Akadémia, Petőfi Irodalmi Múzeum, Budapest*. 2011. Web. 2016/01/20.
- Spiró, György. „Miroslav Krleža”. *Digitális Irodalmi Akadémia, Petőfi Irodalmi Múzeum, Budapest*. 2011. Web. 2016/03/11.
- Szántó, Judit. „L. ZS.-re várva, Molière: Tartuffe. Írta Parti Nagy Lajos”. *Színház*. Web. 2015/03/25.
- Tandori, Dezső. „A megnyerhető veszteség”. *Digitális Irodalmi Akadémia, Petőfi Irodalmi Múzeum, Budapest*. 2014. Web. 2015/09/20.

- Tandori, Dezső. „Zabkeselyű”. *Digitális Irodalmi Akadémia, Petőfi Irodalmi Múzeum, Budapest*. 2011. Web. 2015/09/20.
- Tompa, Andrea. „Hol karnebál van, ott karnebál van”. *Színház* (2005/8): 32.
- Vörös, István. „Švejk, a féregirtó”. *Kalligram*. 2004/3. Web. 2016/03/25.